

ZAŠTITA BANKARSKOG DEPOZITA U EVROPSKOJ UNIJI I SRBIJI

Mr Jelena Lutovac¹

Megatrend univerzitet, Beograd

Dr Mirjana Orašanin

Megatrend univerzitet, Beograd

Dr Mirjana Cvijanović

Skupština opštine, Modriča

Abstrakt: Skoro ceo dvadeseti i početak ovog veka obiluju krizama i ratovima što direktno pogađa bankarski sektor, čime ugrožavaju i raznovrsne depozite koje privreda i građani polažu na svoje račune kod poslovnih banaka. Nakon poslednje velike ekonomske i finansijske krize, koja je 2008.godine pogodila veći deo sveta, u Evropskoj uniji (EU) su osnovane brojne institucije i agencije za preventivnu kontrolu čitavog finansijskaog sektora, na prvom mestu kontrolu osnivanja i poslovanja banaka, koje su podržane brojnim uredbama i direktivama.

Polazeći od činjenive da je Srbija aplicirala za prijem u članstvo u EU, ona je dužna da svoju legislativu usaglašava sa njenim pravnim tekovinama, što je slučaj i za propisima o zaštiti svih vrsta bankarskog depozita.

U ovom naučnom radu, posle uvodnog dela, u prvom delu su najpre elaborirana pojmovna pitanja o bankarskom depozitu i njegovim vrstama. U drugom delu su prikazane institucije koje se bave prevencijama svih oblika rizika koji bi mogli ugroziti sigurnost poslovanja u celokupnom finansijskom sektoru, kao i regulativa EU koja to podržava. U trećem delu su, u kratkim izlaganjima, navedeni propisi i institucije Srbije koje se bave zaštitom svih vrsta depozita,

a koji su usklađeni sa aktima EU. Na kraju su dati zaključci nakon kojih sledi literatura koja je korišćena u ovom radu.

Ključne reči: depoziti, zaštita, institucije, propisi

UVOD

Bankarsko poslovanje oduvek je bilo izloženo brojnim rizicima, pa su time i njihni deponenti delili njihovu sudbunu. Nesporno je da najveći rizik za deponente predstavlja stečaj ili likvidacija banke, što je bio vrlo čest slučaj u kriznim vremenima u celom dvadesetom pa i na početku ovog veka. To se posebno odnosi na zemlje u tranziciji, mada od rizika stečaja i likvidacije nisu pošteđene ni banke u razvijenim državama Zapada, pogotovu ako su u svom poslovanju posezale za hazardnim poslovima.

Povećani rizici poslovanja banaka su naročito došli do izražaja u eri globalizacije, nakon osnivanja Svetske trgovinske organizacije (STO), kada je i sektor usluga podveden pod slobodu kretanja u delu kretanja kapitala, što je prvi put u novijoj istoriji. Ranije odredbe Statuta Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) su dozvoljavale članicama da uvode ograničenja u kretanju kapitala, što nije slučaj sa Opštim sporazumom o trgovini uslugama, zaključenim u okviru STO.² S obzirom na to da je Srbija podnela zahtev za prijem u članstvo STO, bila je dužna da usaglasila svoje propise sa propisima te organizacije, iako još uvek nije primljena u članstvo. Naša zemlja ima status posmatrača u STO sa još 24 države. STO ima 164 punopravne članice i, po prvi put, je postala pravno lice od 1995. godine sa sedištem u Ženevi (Švajcarska). Važno je napomenuti da se u okviru članica STO obavlja oko 98% međunarodne trgovine, što predstavlja veliki interes za svaku zemlju da postane član te međunarodne trgovinske organizacije.

Poslednja ekonomska i finansijska kriza koja je 2008. godine zadesila veći deo sveta, uključujući i našu zemlju i njen bankarski sektor, zahtevao je donošenje značajnih propisa u oblasti zaštite bankarskog depozita. Zemlje EU, su za kratko vreme donele veći broj uredbi i direktiva i osnovale nekoliko institucija i agencija za preventivnu zaštitu celokupnog sektora finansijskih usluga, uključujući i banke, što je učinila i naša zemlja, prilagođavajući se legislativi EU.

U nastavku je kratak prikaz propisa i institucija koje je EU osnovala u cilju preventivne zaštite finansijskog sektora, uključujući i pitanje bankarskog depozita, nakon čega su prikazani propisi i institucije Srbije koji su doneti sa istim ciljem.

PRETHODNA PITANJA O BANKARSKOM DEPOZITU

1.1. POJAM

Reč depozit potiče od latinske reči “depozitum” što znači, “nešto što je dato na čuvanje”.

Poslovi depozita spadaju u najvažnije bankarske poslove jer se time obezbeđuje kreditni potencijal banke koji joj donosi glavne izvore prihoda u vidu kamate.

Na osnovu ugovora o depozitu deponent polaže novac, hartije od vrednosti ili nenovčane stvari, s tim da banka preuzima obavezu da deponovani novac ili druge deponovane vrednosti vrati u određenom vremenskom periodu u skladu sa ugovorom.

Zaštita depozita je skup svih mera kojima se obezbeđuju interesi deponentata. Ona ima dva oblika: osnovna, opšta ili posredna zaštita depozita i neposredna ili posebna zaštita depozita.³ Mere zaštite bankarskog depozita su uključene u regulativu bankarskog poslovanja svih razvijenih zemalja, ali i u zemaljama u tranziciji, u koje spada i Srbija.

Savremeni ekonomski teoretičari sve češće posvećuju pažnju zaštiti bankarskog depozita. Kako napominje Paul Volker „zaštićeni deponenti za povraćaj svoga novca više se oslanjaju na federalno garantovanje depozita nego na finansijsko zdravlje svojih bankovnih ustanova“⁴. U krajnjoj analizi izlazi da zaštita depozita favorizuje manje solidne banke, jer im obezbeđuje posrednu subvenciju solidnijih kreditnih ustanova.

1.2. PODELA DEPOZITA

Postoji veći broj podela depozita, pa je potrebno dati neka osnovna objašnjenja o njima. Prema ročnosti na koji su depoziti položeni dele se na kratkoročne i dugoročne. Kratkoročni depoziti mogu se sastojati od gotovog novca, polaganja stranih deviznih sredstava i druge vrste depozita po viđenju, zatim depoziti u dinarima i devizama koji se polažu sa rokom do jedne godine ili preko jedne godine. U dugoročne depozite ubrajamo depozite položene na dugi rok bilo da je reč o dinarima ili devizama, ili depozitima koji se odnose na stambenu izgradnju.

3 Miroljub Hadžić (2013), Bankarstvo, Univerzitet Singidunum, Beograd.

4 R. M. Pecchioli: Prudential Supervision in Banking, OECD, Paris, 1987, p. 144, fn. 12.

Pomenimo da postoje i depoziti po viđenju (a vista), koji se često zaključuju na taj način što deponent polaže novac ili devize na svoj žiro račun kod banke, s tim da ga može podići kada god želi, čak i bez najave banci. Depoziti položeni u dinarima ili devizama do jedne godine mogu biti položeni sa otkaznim rokom ili bez otkaznog roka, s tim da taj rok ne može trajati duže od jedne poslovne godine. Depoziti u dinarima ili u devizama koji su oročeni na period duži od jedne godine, takođe se mogu podići sa ili bez otkaznog roka, s tim da njihovo dospeće ne može biti kraće od jedne godine.

Kod nenovčanih bankarskih depozita, umesto novca deponenti polažu razne vrste predmeta veće vrednosti koji su lako unovčivi, na primer, umetničke slike, razne dragocenosti, hartije od vrednosti, itd.

1.2.1. DEPOZITI PO VIĐENJU

Ova vrsta depozita predstavlja uobičajeno držanje novca privrede i građana kod banaka koji se mogu podići u svako doba i bez najave ili upotrebiti za plaćanje raznih računa ili prenos na račune drugih lica. Reč je o tzv. žiralnom novcu, koji predstavlja najveći deo novčane mase banaka i može se upotrebiti kao novčani multiplikator, pošto je izvesno, na bazi procene, da određena količina novca velikog broja deponenata neće biti upotrebljena za neko vreme.

Depoziti po viđenju delom se mogu koristiti i kao kreditni novac banaka, na bazi procene banke o iznosu novca koji sigurno, za određeno vreme, neće deponenti trošiti za tekuća plaćanja ili podizati u vidu gotovine, pa se taj novac može ukamaćivati.

Bitno je napomenuti da se depoziti po viđenju koriste na način koji neće ugroziti likvidnost i solventnost banke, u skladu sa Bazelskim pravilima. Na depozite po viđenju banke najčešće ne plaćaju, ili plaćaju vrlo nisku kamatu.

1.2.2. OROČENI DEPOZITI

Ova vrsta depozita sastoji se od polaganja novca deponenata na određeni, obično duži, vremenski rok, čime se banke obavezuju da plate nešto veću kamatu u odnosu na depozite po viđenju.

Oročeni depoziti su posebno povoljni za banke jer uvećavaju njihov investicioni potencijal, pogotovu ako su depoziti oročeni na period od više godina. Na oročene depozite na duži rok centralne banke obično propisuju niže stope obavezne rezerve, jer je manji rizik bilo koje vrste koji može nastati kod banke.

Za privredu zemlje polaganje depozita na duži rok predstavlja povoljnost za

ulaganje u projekte infrastrukture i deluje stabilizirajuće, jer dovodi do niže stope inflacije.

Sa stanovišta zaduživanja u inostranstvu, veća suma oročenog depozita domaćih pravnih i fizičkih lica smanjuje potrebu za korišćenjem stranog kapitala, što pozitivno deluje na platni bilans zemlje.

1.2.3. ŠTEDNI I SPECIJALNI DEPOZITI

To su depoziti koji se stavljaju na račune štedionica ili kreditnih institucija ili kod nebankarskih organizacija i služe za koncentraciju (prikupljanje) velikog broja manjih štediša koji poseduju određeni višak gotovine. U ovu vrstu depozita spadaju: štednja za školovanje, štednja za penziju, štednja mladih bračnih parova, štednja za tek rođene bebe, rentna štednja, itd.

Za razliku od štednih depozita, *specijalni depoziti* nastaju na osnovu određenih obavezujućih državnih propisa donetih sa ciljem sprovođenja određene razvojne politike države (na primer, zajam za razvoj, zajam za puteve, zajam za zapošljavanje, itd). Ovako prikupljena sredstva se ne mogu koristiti za određeni vremenski period i ne predstavljaju kreditni potencijal banke, nego se koriste strogo namenski.

1.2.4. DEPOZITI HARTIJA OD VREDNOSTI

Ova vrsta depozita spada u specijalne depozite i sastoji se u polaganju hartija od vrednosti. Cilj depozita nije samo čuvanje nego i upravljanje određenim hartijama od vrednosti koje su deponovane kod banke.

Ovakvu vrstu depozita koriste uglavnom zemlje sa razvijenim tržištima hartija od vrednosti, a reč je o „dematerijalizaciji“ hartija od vrednosti, kao posebne vrste kapitala, jer se određene vrste hartija od vrednosti pretvaraju u gotov novac i koriste za investiranje radi pribavljanja određene dobiti za deponenta i za banku.

INSTITUCIJE I PROPISI ZA ZAŠTITU KORISNIKA FINANSIJSKIH USLUGA U EU

2.1. INSTITUCIJE EU

Velika ekonomska i finansijska kriza iz 2008. godine, koja je zadesila većinu

banaka iz celog sveta, nametnula je potrebu uvođenja dodatne regulatorne i institucionalne zaštite u oblasti celokupnog finansijskog sektora, kako u razvijenim državama tako i u zemljama u tranziciji. U cilju zaštite finansijskih institucija i njihovih korisnika, EU je donela niz direktiva i uredbi i osnovala veći broj institucija radi zaštite svih korisnika finansijskih usluga.

Regulatorni okviru i institucije u EU, radi sprečavanja rizika, doneti su u sledećim oblastima: bankarstva, osnivanjem Evropskog odbora za bankarstvo (EBA), osiguranja, osnivanjem Evropskog nadzornog tela za osiguranje (EIOPA), sistemskih rizika, osnivanjem Evropskog odbora za sistemske rizike (ESRB), i hartija od vrednosti, osnivanjem Evropskog nadzornog tela za hartije od vrednosti i tržište kapitala (ESMA).

2.1.1. EVROPSKO NADZORNO TELO ZA BANKARSTVO (EBA)

Najvažnija agencija koja se bavi permanentnim nadzorom celokupnog bankarskog sektora u svim članicama EU je EBA. Njeno sedište je u Parizu, a počela je sa radom 2011. godine.

EBA je potpuno nezavisno telo sa glavnim ciljem da vrši strogi nadzor poslovanja svih banaka, počev od njihovog osnivanja do celokupnog poslovanja, radi očuvanja sigurnosti i stabilnosti bankarskog sektora. Ona posluje na bazi utvrđenih pravila o bonitetnom i transparentnom posloovanju kreditnih ustanova na području cele EU, u skladu sa Bazelskim standardima.

Ova agencija je sastavni deo celokupnog Evropskog sistema finansijskog nadzora (EFSF), a obuhvata sva nadzorna tela: ESMA, EBA, EIOPA i ESRB: Za svoje poslovanje EBA odgovara Evropskom parlamentu, Veću EU i Evropskoj komisiji.

2.1.2. EVROPSKO NADZORNO TELO ZA OSIGURANJE I STRUKOVNO PENZIONO OSIGURANJE (EIOPA)

Pored navedenih sektora iz oblasti finansijskog poslovanja, bilo je neophodno formirati i posebno – Evropsko nadzorno telo za osiguranje i strukovno penzijsko osiguranje, jer je taj segment izuzetno značajan za svaku zemlju, članicu EU.

EIOPA je posebno nezavisno nadzorno telo od Evropske komisije, Evropskog parlamenta i Veća EU. Ona obezbeđuje pomoć tržištu osiguranja, penzionim fondovima i povezuje ih sa ostalim tržištima finansijskih proizvoda na nivou privrednih društava. Pored nadzora osiguranja i strukovnog penzionog osiguranja na nivou EU, postoji i nadzor na nivou svake članice posredstvom njenih nacion-

alnih institucija, a saradnja se ostvaruje putem zajedničkog odbora radi jednobraznog postupanja u obavljanju ove veoma važne delatnosti.

2.1.3. EVROPSKI ODBOR ZA SISTEMSKE RIZIKE (ESRB)

Pored agencije EBA, EU je, u cilju dodatne zaštite građana i privrede od rizika bilo koje vrste, osnovala Evropski odbor za sistemske rizike. Ova vrsta nadzornog mehanizma osnovana je radi praćenja i održavanja pouzdanog poslovanja finansijskih institucija na celoj teritoriji EU.

Ova agencija posluje na osnovu Uredbe o osnivanju Evropskog odbora za sistemske rizike (ESRB), koja je stupila na snagu decembra 2010. godine. Radi efikasnijeg poslovanja predmetne agencije doneta je i posebna Uredba o dodeli posebnih zadataka Evropskoj centralnoj banci.

U Sekretarijatu ESRB novembra 2011, potpisan je Sporazum između Evropskog nadzornog odbora za bankarstvo, EIOPA, ESMA i ESRB, kako bi se zaštitile informacije povezane sa finansijskim institucijama i informacije koje one međusobno razmenjuju.

2.1.4. EVROPSKO NADZORNO TELO ZA HARTIJE OD VREDNOSTI I TRŽIŠTE KAPITALA (ESMA)

Radi zaštite hartija od vrednosti, kao posebnih instrumenata finansijskih tržišta, EU se odlučila da 2011. godine osnuje posebno – Evropsko nadzorno telo za hartije od vrednosti i tržište kapitala. Sedište tog nadzornog tela je u Parizu, u Francuskoj. Ciljevi su zaštita ulagača u hartije od vrednosti (akcije, obveznice, itd), i briga o uređivanju finansijskog tržišta i kontroli transparentnog poslovanja, i garantovanje stabilnost poslovanja pomenutih instrumenata i institucija, radi prosperiteta članica EU. ESMA svojim delovanjem obezbeđuje regulatorne okvire, kontrolu poslovanja finansijskih tržišta, obezbeđuje transparentnost poslovanja, od čega imaju koristi svi pružaoci i korisnici finansijskih usluga.

2.2. PROPISI O ZAŠTITI DEPOZITA U EU

2.2.1. DIREKTIVA 2014/49/EU

U cilju uspešnog funkcionisanja napred pomenutih nadzornih institucija EU o zaštiti korisnika finansijskih usluga, donet je poseban akt o zaštiti depozita

– Direktiva 2014/49/EU, koju su usvojili Evropski parlament i Veće⁵ 2014. godine. Navedena direktiva reguliše sledeća pitanja: Sisteme za osiguranje depozita (SOD-ovi), ugovorne institucije (SOD-ove) koji posluju u skladu sa predmetnom direktivom, sistemsko uređivanje poslovanja institucija za zaštitu depozita, i obavezu kredintih institucija (banaka) u EU o njihovom pridruživanju propisanim sistemskim aktima.

Sistemom uređivanja SOD-ova ne podležu sistemi koji ne potpadaju pod SOD-ove i ako obezbeđuju posebnu zaštitu do 100.000 evra, i posebne sistemi koje kao takvi nisu priznati da posluju kao SOD-ovi. Države članice EU su u obavezi da obezbede dovoljne iznose novčanih sredstava za sprovođenje navedene Direktive o osiguranju depozita.

2.2.2. MERODAVNA UPRAVNA TELA

Članice EU samostalno imenuju upravni organ za sprovođenje Direktive 2014/49 EU kojom se štite osigurani depoziti. Imenovani upravni organ, tela za sanaciju i merodavna državna tela dužna su da sarađuju u realizaciji sopstvenih ovlašćenja koja su propisana pomenutom Direktivom. Izabrani organ sačinjava rešenje u najkraćem roku (najduže za pet dana) kojim se konstatuje da kreditna ustanova nije izmirila dospele obeveze i depozite koji su dospeli na isplatu.⁶

2.2.3. SLUŽBENO PRIZNANJE I PRIHVATLJIVOST DEPOZITA

Sve članice EU su pomenutom Direktivom obavezane da priznaju i službeno uvedu jedan ili više sistema za osiguranje depozita (SOD-ove), na svojoj teritoriji. Zemljama je data mogućnost da osnuju i prekogranične SOD-ove, i da se spoje sa SOD-ovima drugih država u cilju veće sigurnosti obezbeđivanja potrebnih finansijskih sredstava za zaštitu depozita.

Kreditne ustanove koje su dobile ovlašćenja za obavljanje delatnosti u državi u kojoj imaju glavno sedište, ne mogu primati depozite ukoliko nisu članice SOD-a. Isto tako, ukoliko su postale članice SOD-a a ne ispunjavaju obaveze u skladu sa predmetnom Direktivom, moraju biti upozorene od strane ovlašćenih organa koji prate sprovođenje poslovanja SOD-a, pa čak i kažnjene zbog toga, da bi ubuduće ispunjavale propisane obaveze u vezi zaštite depozita.

Kontrolu rada SOD-ova koji su organizovani da posluju preko granica svojih država, podležu kontroli nadležnih organa svih država na kojima deluju prekogranični SOD-ovi.

5 Direktiva o osiguranju depozita 2014/49 EU, EP i Veća, doneta 16. aprila 2014. godine

6 Član 3. Direktive

Članice EU su obavezne da obavljaju testove otpornosti na stres svojih sistema najmanje svake tri godine i da obaveste nadležna tela ukoliko se ustanovi da postoje problemi u određenim kreditnim ustanovama u vezi sa ispunjavanjem njihovih obaveza prema deponentima. EBA prati rezultate stres testova koje SOD-ovi sprovode, i svakih pet godina vrše uporedna preispitivanja na osnovu Uredbe 1093/2010/EU.⁷

Odredbama predmetne Uredbe navedeni su depoziti po osnovu kojih SOD-ovi ne mogu vršiti isplate (depoziti drugih kreditnih institucija, depoziti iza kojih stoje krivične prijave, depoziti finansijskih institucija, depoziti lica bez identiteta, depoziti društava za osiguranje i penzionih fondova, depoziti organa javne uprave i depoziti hartija od vrednosti). Izuzetno, od napred navedenih odstupanja, države članice mogu osigurati da je sledeće uključeno do iznosa pokrivača u sledećim slučajevima: (a) depoziti koje drže lični ili strukovni penzioni sistemi malih ili srednjih preduzeća; (b) depoziti koje drže organi lokalne uprave sa godišnjim budžetima do najviše 500 000 evra.

2.2.4. IZNOS POKRIČA I ISPLATA OSIGURANOG DEPOZITA

Predmetnom Direktivom je propisana obaveza za članice EU da osiguraju depozit po jednom deponentu u iznosu od 100.000 evra, u slučaju da kreditna ustanova nije u mogućnosti da to učini iz sopstvenog potencijala. Depoziti iznad pomenutog iznosa se moraju isplatiti u roku od tri do dvanaest meseci ako su u pitanju sledeći slučajevi: depoziti položeni na ime nekretnina u privatnom vlasništvu, ako su bili namenjeni za izgradnju stambenih jedinica, depoziti položeni na ime rešavanja životnih pitanja deponentata, kao što su brak, penzionisanje, gubljenje radnog mesta, invalidnosti i smrtnih slučajeva, i položeni depoziti koji su namenjeni za plaćanje naknade po poslovima osiguranja ili naknade odštete po osnovu izvršenih krivičnih dela.

Direktiva dozvoljava članicama da svojim propisima, pored navedenih slučajeva, izuzetno, štite i druga lica, kao što su penzioneri i druga lica, pod propisanim uslovima. Pomenutom Direktivom propisana je obaveza da SOD-ovi stave na raspolaganje isplatu depozita u roku od sedam radnih dana, s tim da je članicama data mogućnost da rokove isplate dinamički sukcesivno skraćuju od 20 do 10 radnih dana, u periodu od kraja 2018. do kraja 2023. godine.

⁷ Na osnovu člana 30. Uredbe (EU) br. 1093/2010 o osnivanju evropskog nadležnog tela za bankarstvo (EBA)

2.2.5. POTRAŽIVANJA OD SOD-OVA I NJIHOVO FINANSIRANJE

Depoziti imaju sudsku zaštitu za potraživanje od SOD-ova, što mora biti obezbeđeno nacionalnim pravom članica EU. SOD-ovi imaju pravo na refundaciju isplaćenih depozita od kreditnih ustanova u iznosu izvršene isplate po depozitima.⁸

SOD-ovi nacionalnih država su dužni da obezbede potrebna sredstva iz doprinosa svih članova u iznosu koji je potreban za osiguranje svih depozita, što znači da mogu upotrebiti i druge izvore za tu namenu. Direktivom je propisan rok (3.7.2024), do kada članice moraju dostići najmanje nivo od 0,8% iznosa osiguranih depozita. Ako taj procenat članice ne dostignu do tog roka, data je mogućnost produženja roka za nekoliko godina, dok ne postignu potreban nivo sredstava za isplatu garantovanih depozita, s tim da udeo obaveza plaćanja ne može preći 30% ukupnih novčanih sredstava. U vezi sa primenom ove odredbe pomenute Direktive, EBA propisuje posebne instrukcije.

Članicama je data mogućnost da odstupe od pomenutog pravila u izuzetnim slučajevima, s tim da taj procenat ne može biti niži od 0,5% osigutanih depozita po kalendarskoj godini.

2.2.6. KORIŠĆENJE SREDSTAVA I MEĐUSOBNO POZAJMLJIVANJE IZMEĐU SOD-OVA

Sredstva prikupljena po osnovu propisanog doprinosa za obezbeđenje isplate depozita od strane SOD-ova mogu se koristiti i za sanaciju kreditnih ustanova radi njihovog finansijskog oporavka do iznosa za koji SOD odgovara, u skladu sa propisima koji regulišu pitanje sanacije banaka. Propisima je članicama EU dozvoljeno pozajmljivanje finansijskih sredstava u okviru Unije, ali da to bude na dobrovoljnoj osnovi, ali samo po ispunjavanju propisanih uslova.

2.2.7. IZRAČUNAVANJE DOPRINOSA SOD-OVIMA

Visina doprinosa koji se uplaćuju SOD-oima zasniva se na iznosu osiguranih depozita koji se garantuju deponentima, o čemu svaka članica EU odlučuje sopstvenim nacionalnim zakonodavstvom. Direktiva dozvoljava da članice propišu i niže procenat doprinosa koji plaćaju kreditne institucije, pod određenim uslovima.

2.2.8. SARADNJA U OKVIRU EU I SA TREĆIM ZEMLJAMA

Ukoliko države članice osnuju SOD-ove u drugim državama članicama Unije, SOD-ovi države domaćina isplaćuju naknade za depozite u skladu sa uputstvima SOD-ova matične države.

SOD-ovi matičnih država obezbeđuju neophodna finansijska sredstva za naknadu isplaćenih depozita SOD-ovima državama domaćinima, na bazi informacija o međusobnoj saradnji između SOD-ova dveju država, u skladu sa odredbama predmetne Direktive.

Saradnja među državama članicama, u vezi SOD-ova, odvija se posredstvom nadležnih tela koja su osnovana u članicama EU, uz saradnju sa EBA agencijom, poštujući odredbe predmetne Direktive i Uredbe EU broj 1093/2010. Poštujući navedene propise, a u vezi procene rizika osiguranih depozita posredstvom SOD-ova saradnja se obavlja i uz posredovanje EBA i sa agencijom za sistemске rizike (ESRB), koja je osnovana Uredbom EU broj 1092/2010 EP i Veća.

Premetnom Direktivom je propisano poslovanje kreditnih institucija u trećim zemljama, tj. zemljama koje nisu članice EU. U tim slučajevima kreditne institucije moraju pristupiti SOD-ovima tih država, ali uz poštovanje uslova koji važe za SOD-ove osnovane na teritoriji EU.⁹ Ostalim odredbama Uredbe propisana su sledeća pitanja: informisanje deponenta, popis kreditnih institucija sa odobrenjem za rad, izvršavanje ovlašćenja, rokovi za usaglašavanje članica EU sa odredbama Direktive, itd.

ZAŠTITA BANKARSKOG DEPOZITA U SRBIJI

3.1. POČETAK UVOĐENJA ZAŠTITE BANKARSKOG DEPOZITA

Prvo osiguranje bankarskog depozita u Srbiji uvedeno je 1993. godine Zakonom o bankama i drugim finansijskim organizacijama kojim je uveden model pod nazivom: „osiguranje depozita.“ Do tada je u našoj zemlji postojala obaveza o opštoj zaštiti depozita.¹⁰

Godinu dana kasnije od donošenja pomenutog zakona u našoj zemlji, u EU je doneta Direktiva kojom je propisan okvir u kome treba da se kreće zaštita bankar-

9 Pridržavajući se člana 47. stava 1. Direktive 2013/36/EU –Direktiva reguliše odobrenja za rad banaka, sticanje kvalifikovanog učešća u bankama, ostvarivanje prava na slobodu osnivanja banke i slobodu pružanja usluga,ovlašćenja nadležnih regulatornih tela država članica, kao i odredbe koje uređuju osnivački kapital i proces supervizorske pocene.

10 Zakon o bankama i drugim finasijskim organizacijama: “Službeni list SRJ”, broj 32/93.

skog depozita u svim članicama EU. Tom Direktivom su propisani elementi sistema za zaštitu bankarskog depozita i koje elemente treba da obavezno sadrži taj akt svake članice EU kojim se depozit štiti.

3.2. OSNOVNI PROPISI O OSIGURANJU DEPOZITA U SRBIJI

3.2.1. ZAKON O OSIGURANJU DEPOZITA OSNOVNE ODREDBE O DEPOZITU

Pre deset godina u Srbiji je poslednji put donet Zakon o osiguranju depozita,¹¹ kojim je regulisana obaveza osiguranja bankarskog dinarskog i/ili deviznog depozita depozita, koji polažu kod banaka: fizička lica, preduzetnici, mikro, mala i srednja preduzeća, u cilju njihove zaštite. Pored zaštite pomenutih deponenata, cilj je i očuvanje stabilnosti finasijskog sistema države.

U pomenutom zakonu navedeni su izuzeci koji ne obuhvataju pomenute deponente koje nadležna Agencija ne pokriva, kao što su: lica koja su akcionari banke, ako su ta lica depozit položila pod šifrom, ako je depozit predmet pranja novca, ako se radi o tzv. velikim deponetima i ako je reč o stečajnoj ili likvidacionoj masi.¹²

Iznos osiguranog depozita Zakonom je propisani iznos depozita koji je osiguran po jednom deponentu u banci iznos 50.000 evra, ako se radi o: dinarskom depozitu u dinarima do navedene sume u evrima, depozita u evrima do navedenog iznosa, ili deviznih depozita položenih u drugim devizama preračunatim u iznos koji odgovara navedenoj sumi u evrima.¹³

Agencija za osiguranje depozita osigurava bankarske depozita koji su kod banke položila fizička lica, preduzetnici, mikro, mala i srednja preuzeća. Agencija je osnovana posebnim zakonom donetim 2015.godine.¹⁴

Napred navedene deponente koji se nalaze kod filijale domaće banke u inostranstvu, otvorene na osnovu odgovarajuće odluke Narodne banke Srbije, Agencija osigurava, u slučaju da taj depozit nije osiguran u zemlji domaćina ili ako je SOD u toj zemlji nepovoljniji od sistema osiguranja depozita u Srbiji. Agencija osigurava depozite do visine osiguranog iznosa, a za njene obaveze jemči Srbija.¹⁵

11 Zakon o osiguranju depozita: „Sl. glasniku RS“, br. 14/15, 51/17 i 73/19.

12 Član 1. Zakona.

13 Član 2. Zakona.

14 Osnovana Zakonom o Agenciji za osiguranje depozita, „Sl. glasnik RS“, br. 14/15 i 51/17.

15 Članovi 3. I 4. Zakona.

Sporazum NBS i Agencije u vezi poslova osiguranja bankarskog depozita i saradnje sa bankama, NBS i Agencija zaključuju odgovarajući sporazum, saglasno odredbama Zakona o osiguranju depozita i Zakona o osnivanju Agencije. Pomenutim sporazumom se posebno regulišu pitanja uređivanja bankarskog poslovanja u cilju očuvanja njihovog bonitea i (eventualnog) resruktuiranja nakon urađenih odgovarajućih testova najmanjih troškova. Obe navedene institucije su dužne da čuvaju pribavljene informacije o bankama i njihovim deponentima i koriste ih samo u službene svrhe.

Agencija je zakonom obavezana da najmanje jednom tromesečno dostavlja Ministarstvu finansija odgovarajući izveštaj o stanju sredstava u Fondu za osiguranje depozita, uključujući i projekciju potrebnih sredstava za narednu godinu dana.¹⁶

Fond za osiguranje depozita

Agencija za osiguranje depozita je ovlašćena zakonom da upravlja sredstvima Fonda za osiguranje depozita sa ciljem da obezbedi isplatu depozita ukoliko poslovne banke izgube likvidnost za isplate depozita deponentima.

Sredstva za popunu Fonda obezbeđuju se iz sledećih izvora: obaveznog iznosa premije koje uplaćuju banke, prihodi ostvareni ulaganjem radi obezbeđenja isplate depozita, prihodi koje Agencija ostvari naplatom iz stečajne ili likvidacione mase banke ili po osnovu restrukturiranja banaka, finansijska sredstva iz zaduživanja, novac koji dolazi iz državnog budžeta, sredstva uplaćena po osnovu donacija, novac ostvaren iz drugih izvora.

Prikupljena finansijska sredstva Fond može da koristi za sledeće namene: plaćanja po osnovu osiguranog depozita, ukoliko dođe do stečaja ili likvidiranja banke, sredstva potreban za restrukturiranja banaka, u skladu sa propisima koji regulišu poslovanje banaka, za troškove poslovanja Agencije, vraćanje uzetih kredita sa kamatama i drugim troškovima, za troškove nematerijalne imovine Agencije.

Rukovodilac Agencije sačinjava pravila za trošenje napred navedenih sredstava, koja se drže na računu kod NBS, s tim što ne mogu da se koriste za prinudnu naplatu i za zalaganje.¹⁷ Predmetnim zakonom su regulisana i ostala pitanja raspolaganja dinarskim i deviznim sredstvima od strane Agencije. Sredstva Fonda za osiguranje depozita ulažu se na način kojim se umanjuje rizik, održava likvidnost Fonda i ostvaruju odgovarajući prihodi.¹⁸

16 Član 5. Zakona.

17 Član 6. Zakona.

18 Član 7. Zakona.

PREMIJE OSIGURANJA

Agencija propisuje obavezu poslovnih banaka za plaćanja premije za osiguranje bankarskog depozita, zavisno od stepena rizika njihovog poslovanja, na osnovu metodologije koju utvrdi NBS.

U cilju realizacije sporazuma zaključenim između Agencije i banke, banke su dužne da redovno dostavljaju podatke o deponentima i iznosima depozita koji su kod njih položeni. Agencija propisuje koje identifikacione podatke treba banka da joj dostavi o deponentima – fizičkim licima i njihovim depozitima, uključujući i odredbe ugovora koje je banka zaključila sa deponentima. Agencija ima pravo da izvrši uvid u bankarska dokumenta koja se odnose na poslove depozita radi utvrđivanja činjeničnog stanja u vezi sa tim poslovima.

Zakonska je obaveza banaka da uredno plaćaju redovnu i vanrednu premiju na depozite od dana upisa u registar APR, pa do (eventualnog) oduzimanja dozvole za rad banke. Početnu premiju banka mora da uplati u roku od 45 dana od dana upisa u registar APR i to 0,3% na iznos novčanog dela osnivačkog kapitala banke.¹⁹

Stopu obavezne redovne primije Agencija utvrđuje banci najkasnije do 30. septembra tekuće godine za narednu godinu na osnovu propisanih kriterijuma da bi se izbegao rizik isplate depozita. Zakonom je propisano da stopa redovne premije ne može preći 0,2% od osiguranih iznosa položenih depozita kod banaka.

Propisanu redovnu premiju osiguranja, koju izračunava za banke Agencija, naplaćuje tromesečno, i to u dinarima za dinarske depozite, a u devizama za devizne depozite.

U slučaju da se u Fondu dostigne ciljani iznos premije osiguranja, Agencija može privremeno obustaviti obračun i uplatu redovne premije osiguranja od strane banaka, osim ako se radi o iznosu: potrebnom za pokriće tekućih poslova Agencije, sredstava neophodnih za osiguranje depozita koji se sastoji od nematerijalne imovine, potrebnom za izvršenje finansijskih obaveza po osnovu pozajmljenih sredstava.²⁰

U slučaju da uplate redovnih premija osiguranja depozita nije dovoljna za isplatu svih osiguranih depozita, zakonom je propisano da Agencija može doneti odluku da se uplaćuje vanredna premija, s tim da ona ne može u toku kalendarske godine preći 0,5% od uplaćenih depozita. Međutim, uz saglansost NBS ta stopa može biti, izuzetno, i veća, ali ne više od 1% u toku jedne kalendarske godine.

130 Ukoliko neka od banaka dođe u situaciju da ne može uredno da izvrši obavezu

19 Članovi 8-11. Zakona.

20 Član 12. Zakona.

za redovne premije, NBS može da odloži izvršenje dospеле obaveze ali ne duže od šest meseci. Isto pravilo o odlaganju važi i u slučajevima da banka nije u stanju da blagovremeno izvrši uplatu vanredne premije.²¹

U slučaju kada Agencija dođe u situaciju da u Fondu nema dovoljno sredstava za isplatu po osnovu položeneih bankarskih depozita, ona ima zakonsku mogućnost da dodatna potreban sredstva obezbedi iz sledećih izvora: pribavljanjem iz repuličkog budžeta, putem zaduživanja u zemlji i/ili u inostranstvu, emitovanjem hartija od vrednosti za iznos koji će garantovati Republika, iz ostalih izvora koje odredi Republika. Za dodatno zaduživanja Agencija podnosi zahtev Vladi Srbije, koja o tome donosi odluku, na osnovu pozitivnog mišljenja Ministarstva finansija.²²

ISPLATA OSIGURANOG IZNOSA

U slučaju da banka ode pod stečaj ili u likvidaciju, Agencija je u obavezi da izvrši isplatu osiguranog depozita kod te banke. Isplata osiguranih depozita, u slučaju stečaja ili prestanka rada banke, se vrši do visine osiguranog depozita kod banke, na bazi ugovora o depozitu koji je deponent zaključio sa bankom.

Zakonom je propisano da isplata osiguranog depozita, kada je došlo do spajanja ili pripajanja banaka (merđeri i akvizicije), deponentima se isplaćuje osigurana suma do iznosa koji bi im pripadao da nije došlo do tih organizacionih promena.

O svim navedenim promenama Agencija će odlučiti koja će banka isplaćivati osigurane sume depozita nakon čega će sa tom bankom zaključiti ugovor.²³ O svim nastalim promenama Agencija je dužna da u roku od tri dana obavesti putem sredstava javnog informisanja i na svom veb sajtu stavi na raspolaganje sve informacije radi obaveštavanja javnosti o nastalim promenama.

U slučaju stečaja ili likvidacije banaka Agencija isplaćuje osigurane depozite u dinarima, ako je u dinarima položen depozit, odnosno u evrima, ako je depozit položen u evrima ili drugim devizama, različitim od evra. U slučajevima ako je isti deponent imao depozite i u dinarima i u devizama, isplata osiguranog depozita isplaćuje se deponentu u dinarima i u devizama, prema položenom depozitu u banci.

Agencija se namiruje za isplaćene depozite iz stečajne ili likvidacione mase banke, do iznosa isplate osiguranog depozita koji je Agencija isplatila iz Fonda za osiguranje depozita. Zakon je obavezao banke da svojim deponentima blagov-

21 Član 13. Zakona.

22 Član 14. Zakona.

23 Članovi 15. I 16.

remeno dostavljaju informacije o položenim dinarskim i deviznim depozitima i o načinu isplate osiguranog depozita. Način pružanja i sadržinu informacija Agencija uređuje se posebnim propisom.²⁴

Zakonom je Agencija obavezana da uredno vodi evidenciju i posebne poslovne knjige i dostavlja Fondu izveštaje za osiguranje depozita i omogućiti reviziju svih izveštaja. Ukoliko neka od banaka ne izvršava svoje obaveze po osnovu osiguranih depozita o tome Agencija obavestava NBS, radi preduzimanja propisanih mera.²⁵ Agencija je dužna da obezbedi da se zaključno sa 1. januarom 2030. godine dostigne ciljani iznos fonda od 7,5% osiguranih iznosa depozita u bankarskom sistemu i da, shodno tome, određuje stopu redovne premije.²⁶

3.2.2. ZAKON O AGENCIJI ZA OSIGURANJE DEPOZITA OSNIVANJE AGENCIJE

U Srbiji je 2015.godine Zakonom o Agenciji za osiguranje depozita,²⁷ osnovana predmetna Agencija, na temelju Agencije koja je osnovana 2005.godine.²⁸ Kao što je Fond za osiguranje depozita pravno lice, taj status ima i Agencija sa sedištem u Beogradu.

Iako Agencija ima status republičke ustanove, ona nije izvorno naslovljena na budžet Republike već ima svoje izvorne prihode, a samo manjim delom koristi budžetska sredstva u slučaju da drugi izvori nisu dovoljni za njeno finansiranje.²⁹

Osnovni poslovi Agencije su:

- poslovi osiguranja bankarskog depozita,
- upravljanje finansijskim sredstvima i imovinom pribavljenom u postupku restrukturiranja banaka.

Posao Agencije je da osigura položene depozite kod banaka u dinarima i u devizama, u skladu sa Zakonom o osiguranju depozita banaka, uz izvršavanje obaveza umesto banaka u skladu sa tim zakonom. Agencija obavlja poslove koji su povereni zakonom i o svom poslovanju redovno izveštava NBS u rokovima i na način utvrđenim njenim rešenjem.³⁰

24 Članovi 17-19.

25 Članovi 20. I 21. Zakona.

26 Član 23. Zakona.

27 Zakon je objavljen u „Sl. glasniku RS“, br. 14/15 i 51/17.

28 Zakon o Agenciji za osiguranje depozita objavljen je u “Sl. glasniku RS”, br. 61/05, 116/08 i 91/10.

29 Članovi 1-4. Zakona

30 Članovi 5. I 6. Zakona.

SREDSTVA I ORGANI AGENCIJE

Agencija ima svoje izvorne prihode za obavljanje njene delatnosti, i to:

- sredstva uplaćena po osnovu osiguranih depozita kod banaka,
- uplaćena sredstva za zaštitu investitora,
- sredstva koja je Agencija pribavila za zaštitu depozita,
- sredstva pribavljena iz ostalih izvora u okviru zakonskih ovlašćenja.

Za obavljanje tekućih poslova Agencije za pokriće osiguranih depozita koji su namenjeni za te svrhe, izdvajaju se sredstva Fonda za osiguranje depozita do godišnjeg nivoa koji ne prelazi 1,7% sredstava prikupljenih u tom periodu na bazi uplate redovne premije. Pored pribavljenih sredstava iz redovne premije za osiguranje depozita, Agencija može pribaviti dodatna sredstva iz donacija, budžeta Republike, zaduživanjem u zemlji i inostranstvu i iz drugih dozvoljenih izvora.

Organi Agencije su Upravni odbor i jedan direktor Agencije, ukoliko Statutom nije drukčije propisano. Mandat direktora traje pet godina. Direktora Agencije Upravni odbor imenuje na osnovu sprovedenog javnog konkursa u kome su propisani opšti i posebni uslovi za njegov izbor.

IZVEŠTAJI I TAJNOST PODATAKA

Zakonom je ustanovljena obaveza da Agencija jednom godišnje podnosi izveštaj o poslovanju Narodnoj skupštini Srbije, posredstvom Vlade Srbije, kao i NBS. Pomenuti izveštaj se sačinjava u skladu sa pravilima računovdštvene regulative. Podaci i izveštaju koje Agencija poseduje moraju imati oznaku stepena tajnosti „STROGO POVERLJIVO“, „POVERLJIVO“ ili „INTERNO“, u skladu sa propisom kojim se uređuje tajnost podataka.

Agencija saraduje sa stranim i domaćim regulatornim telima, radi obavljanja i unapređenja svojih poslova utvrđenih propisima. Agencija može sa navedenim telima razmenjivati podatke pribavljene u obavljanju njenih poslova utvrđenih propisima, ako je obaveza čuvanja tajnih podataka koja važi za ta tela jednaka ili stroža od obaveze predviđene predmetnim popisom.

ZAKLJUČAK

Depoziti predstavljaju jedan od najvažnijih bankarskih poslova u celom svetu pa i kod nas, jer na osnovu njih banke formiraju svoj finansijski potencijal neophodan za obavljanje drugih poslova.

Za našu zemlju, kao i za druge zemlje u tranziciji, osiguranje bankarskih depozita je posebno osetljivo pitanje jer je većina banaka osnovana stranim kapitalom, pa je veća bojazan deponenata da li su depoziti kod tih banaka bezbedni i ko za njih garantuje – država ili Narodna banka Srbije.

Posebnu bojazan deponeti su pokazali posle velike svetske ekonomske i finansijske krize koja je zadesila skoro ceo svet 2008.godine, kada su ugašene i neke banke na Zapadu, sa veoma dugom tradicijom.

S obzirom na to da je naša zemlja aplicirala za članstvo u Evropskoj uniji, bilo je za očekivati da ćemo našu legislativu za osiguranje depozita uskladiti prvenstveno sa njenim pravnim tekovinama donetim nakon završetka pomenute krize. Otuda su već od pre desetak godina u Srbiji doneti propisi i osnivanje institucije za osiguranje dinarskog i deviznog depozita, bez obzira na to što je poslednjih godina nivo problematičnih kredita kod nas vrlo nizak i kreće se oko 3%.

Glavni regulatorni i kontrolni organ za banke u Srbiji je Narodna banka Srbije, koja daje dozvole za osnivanje i poslovanje banaka, u skladu sa evropskim i međunarodnim, prvenstveno Bazelskim, standardima. Veliku prednost i sigurnost otvaranja banaka sa stranim kapitalom u Srbiji, daje nam njihova reputacija jer većina njih ima dugu tradiciju poslovanja u matičnim ali i drugim zemljama, najvećim delom na području Evropske unije, čije poslovanje smo mogli pratiti i na njihovim portalima.

Po ugledu na praksu Evropske unije, prvenstveno na Direktiva o osiguranju depozita (2014/49/EU), donetu 2014. godine, naša zemlja je donela odgovarajuće zakonske propise i osnovala institucije za zaštitu depozita, prilagođenu našim ekonomskim prilikama.

Pored legislative koja reguliše rad Narodne banke Srbije i osnivanje i poslovanje banaka, doneti su i Zakon o osiguranju depozita i Zakon o osnivanju Agencije za osiguranje depozita, a osnovan je i Fond za zaštitu depozita. Pomenutim zakonskim aktima Srbija je uvela zaštitu dinarskih i deviznih depozita za fizička lica, mikro, mala i srednja preduzeća i to do 50.000 evra, po jednom depozitu kod banke. Za veće iznose od pomenutog iznosa deponenti se mogu obešteti iz stečajne mase banke. Svi poslovi oko osiguranja depozita obavljaju se pod monitoringom Narodne banke Srbije.

Novčana masa za popunu Fonda za stečaj banaka, kojim rukovodi Agencija, obezbeđuje se prvenstveno iz redovne premije koju uplaćuju banke, kao i iz drugih izvora, uključujući i budžet Republike i zaduživanje u zemlji i u inostranstvu, u slučaju potrebe. U slučaju da banka postane nelikvidna i ne može da isplatu osigurani depozit, isplatu do 50.000 evra u dinarskoj protivvrednosti vrši Agencija, u skladu sa ugovornim zaključenim između banke i deponenta, s tim da ima pravo da se naknadi iz stečajne mase.

Iz napred navedenog izlaganja može se zaključiti da su propisi i institucije za zaštitu depozita u celosti usklađeni sa aktima Evropske unije, i da su određeni deponenti bezbedni za isplatu depozita do iznos od 50.000 evra po jednom depozitu.

PROTECTION OF FINANCIAL DEPOSITS IN THE EUROPEAN UNION AND SERBIA

Abstract: *Almost the entire twentieth century and the beginning of this century have been marked by crises and wars, which have directly affected the banking sector and jeopardized the various deposits that businesses and citizens hold in their accounts with commercial banks. Following the last major economic and financial crisis that struck much of the world in 2008, numerous institutions and agencies were established within the European Union to provide preventive oversight of the entire financial sector - primarily controlling the establishment and operation of banks -supported by a range of regulations and directives.*

*Given that Serbia has applied for membership in the European Union, it is required to harmonize its legislation with the EU *acquis*, including regulations concerning the protection of all types of bank deposits.*

Following the introduction, the first section of this scientific paper elaborates on the concept of bank deposits and their various types. The second section provides an overview of the institutions involved in preventing all forms of risk that could threaten the stability of operations in the entire financial sector, along with the relevant EU regulations that support such efforts.

The third section briefly presents the Serbian regulations and institutions responsible for the protection of all types of deposits, which have been harmonized with EU legislation. The paper ends with conclusions, followed by a list of references used in the paper.

Keywords: *deposits, protection, institutions, regulations*

LITERATURA

1. Hadžić Miroljub, (2013), Bankarstvo, Univerzitet Singidunum, Beograd
2. R. M. Pecchioli (1987) Prudential Supervision in Banking, OECD, Paris, 1987,
3. Stakić B, Orašanin M. Ćosović, V (2022), Usavršite svoju finansijsku i digitalnu pismenost, Eko centar, Beograd
4. Direktiva 2014/49, EP i Veća, od 16.aprila 2014.godine
5. Uredba o kreditnim institucijama (EU) broj 575/2013
6. Direktiva 2013/36 Evropske unije
7. Uredba (EU) broj 1093/2010.
8. Direktiva EP i Veća 2005/60 EZ
9. Direktiva 2004/39 EZ
10. Direktiva 2009/138 EP i Veća
11. Direktiva 2014/59/EU
12. Direktiva 2013/36/EU
13. Zakon o bankama i drugim finansijskim organizacijama, „Sl. glasnik RS“, br. 32/93
14. Zakon o osiguranju depozita, „Sl. glasnik RS“, br. 14/15, 51/17 i 73/19
15. Zaštita depozita uporedna analiza odabranih modela B. Babić, Đ. Đukić, Ž. Ristić
16. www.krediti.rs
17. www.nbs.rs